

Research Paper

Identifying and Prioritizing Effective Factors in Creating Rural Enterprises Clusters in Choram Township

Marziye Erjaee¹, *Homayoon Moradnezehadi², Mohamad Salavarzi³, Yarmohamad Ghasemi⁴

1. MSc., Department of Entrepreneurship and Rural Development, Faculty of Agriculture, Ilam University, Ilam, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Entrepreneurship and Rural Development, Faculty of Agriculture, Ilam University, Ilam, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Architectural, Faculty of Engineering, Ilam University, Ilam, Iran.

4. Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran.

Citation: Erjaee, M., Moradnezehadi, H., Salavarzi, M., & Ghasemi, Y. (2016). Identifying and Prioritizing Effective Factors in Creating Rural Enterprises Clusters in Choram Township. *Journal of Rural Research*, 7(3), 504-515. <http://dx.doi.org/10.21859/jjr-07036>

 <http://dx.doi.org/10.21859/jjr-07036>

Received: 19 Apr. 2016

Accepted: 1 Jul. 2016

Keywords:

Analytic hierarchy process, Business cluster, Choram township, Rural business

ABSTRACT

The main goal of the current study was to identify and prioritize effective factors in creating enterprise clusters in Choram county using analytic hierarchy process (AHP). A descriptive-survey method was used for the study. Statistical population included experts who had field experience in the business clusters in Choram county. Purposeful sampling method was used and finally 44 experts were selected to complete the questionnaires. The instrument used for collecting data was structured interview using Al Saati nine order professional questionnaire. The validity of the questionnaire was determined by the expert opinions of the university professors and experts. The reliability of the questionnaire was assured by considering incompatibility of decision matrices due to the judgment of each respondent. The statistical software, SPSS 23 and Expert Choice 11 were used for analyzing data. According to considered criteria in this research, economic factor was the most important factor and infrastructure factor was the least important criterion for creating business clusters in Choram County.

Extended Abstract**1. Introduction**

Economists have already found that special locations are suitable for special activities and also companies involved in same or related activities intend to cluster. Profiting of industrial clusters has been known as one of the most important and successful industrial and regional approaches that has attracted policy makers of developing and developed countries. An industrial cluster includes commercial and non-commercial institutions concentrated in a geographical and economic region that make horizontal

and vertical relationships for producing one or more same final product(s) and despite competition, they do collective work and have common measures in most cases. Business clusters, besides producer firms that are the main cluster activists, include suppliers, buyers, sub-contractors, exporters, machine tools and parts, various supply institutions, and public services that facilitate directly and or indirectly production in a cluster. Furthermore, it also includes other groups of activists such as unions and associations that are business encouragers in various parts. According to this idea, business clusters in rural regions can have economic effects (such as employment, producing products, delivery services, cooperation and network, added value, and multiplier effect), social effects (such as interaction with the community, local

*** Corresponding Author:****Homayoon Moradnezehadi, PhD****Address:** Department of Entrepreneurship and Rural Development, Faculty of Agriculture, Ilam University, Ilam, Iran.**Tel:** +98 (912) 5856830**E-mail:** homayoon.moradnezehadi@ilam.ac.ir

and community development, providing training opportunities, and the last support and supply), and environmental effects (such as environmental awareness and environment protection). Internal communications of these institutes will lead to decrease in costs and facilitate access to the inputs, production knowledge and technology, sale markets, and costumers' needs. Because in business clustering, the importance of each effective factors is different from one region to another, recognition of these factors is essential and the most important issues that planners need. Therefore, the main goal of the current study was to identify and prioritize effective factors on creating enterprise clusters in Choram County using hierarchy analytic process.

2. Methodology

Analytic hierarchy process (AHP) is one of the decision making methods with multi-index that is applied to compare various options. This method was invented by Tomas L Saaty in 1980. This research is practical with respect to its goal, and a field research with respect to the control level of parameters. It is a descriptive research based on data monitoring and it will be profited from mensuration besides the descriptive methods. Required data in this research were collected via structured interview by using Tomas L Saaty questionnaire. Statistical population included managers and planners, employers of industrial estate, technical experts, and main producers and products exporters in Choram Township that targeted sampling method was used because of the wide range of the research. The criteria were obtained using review references and interview with province planning managers. Accordingly, criteria of economic, environmental, government infrastructures, and strategic factors and then sub-criteria were identified. Then the hierarchy of the research subject was designed and accordingly this questionnaire was provided. After design, the validity of questionnaire was confirmed by specialist opinions of one instructor and two regional experts. By considering the incompatibility of the decision matrices obtained from judgment of each responder, we were assured of the stability of obtained results from questionnaire. In the next step, a list of experts (who are active in Choram Township) with high education was prepared. Finally, 45 experts were selected for completing the questionnaires. The obtained results were analyzed using Expert Choice 11 software.

3. Results

According to the collected information, the mean age of the responders was 37 years old that 73.3% of them were men and 26.3% were women. Furthermore, the youngest and oldest responders were 27 and 57 years old, respectively. About 13.2% of the studied people

were graduated in associate degree, 47.4% in bachelor and 39.5% in masters and PhD degrees. The education range of them fluctuated from associate degree to PhD. Comparing result of various factors showed that the economic criterion had the maximum score (0.365) and so the maximum effect on clustering in the region. The governmental strategy and environmental factors were in the next rank, respectively and infrastructure criterion was located in last rank with score of 0.120. Therefore, the criteria of economic and infrastructure had the maximum and minimum significance for creating business clusters in Choram Township.

4. Discussion

Therefore, the criteria of economic and infrastructure had the maximum and minimum significance for creating business clusters in Choram Township. Incompatibility rate of bigeminal criteria comparisons was 0.6 compared to the target value that was smaller than 0.1. Thus, the compatibility of matrices of the bigeminal comparisons is acceptable and don't need to be reconsidered.

5. Conclusion

Results according to considered criteria in this research showed that economic factor was the most important factor in creating business clusters in Choram County. Comparison of economic sub-criteria showed that demand for rural production in national and local markets was the most important sub criterion in economic factor. Thus one of the main activities for creating business clusters is development of markets for handmade products. Also markets of handicrafts should be supported by governmental organizations and private sectors. It is recommended that in addition to common marketing activities, e-marketing and local exhibitions should be developed.

شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار روستایی در شهرستان چرام

مرضیه ارجاعی^۱، *همایون مرادنژادی^۲، محمد سلاورزی^۳، یارمحمد قاسمی^۴

۱- کارشناسی ارشد، گروه کارآفرینی و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

۲- استادیار، گروه کارآفرینی و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

۳- استادیار، گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

۴- دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۳۱ فروردین ۱۳۹۵

تاریخ پذیرش: ۱۱ تیر ۱۳۹۵

کلیدواژه‌ها:

خوشه کسب‌وکار،
کسب‌وکار روستایی،
شهرستان چرام، تحلیل
سلسله مراتبی

پژوهش حاضر باهدف شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار در شهرستان چرام با استفاده از فرایند تحلیل سلسله مراتبی انجام گرفته است. روش‌شناسی پژوهش، توصیفی است که از میان روش‌های توصیفی از پیمایش بهره برده است. جامعه آماری پژوهش، کارشناسان و متخصصان با تجربه کاری در زمینه خوشه‌های کسب‌وکار بوده‌اند که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، ۴۴ نفر از آن‌ها به‌عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شدند. اطلاعات موردنیاز با انجام مصاحبه ساختارمند و استفاده از پرسش‌نامه ۹ ارزشی ال‌ساعتی گردآوری شد. متخصصان مرتبط با موضوع، روایی پرسش‌نامه را تأیید کردند. پایایی پرسش‌نامه نیز با بررسی میزان ناسازگاری ماتریس‌های تصمیم به‌دست‌آمده از قضاوت هر کدام از پاسخ‌دهندگان تأیید شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نسخه ۲۳ نرم‌افزار SPSS و نسخه ۱۱ نرم‌افزار Expert choic، انجام شد. نتایج نشان داد که، از میان معیارهای بررسی‌شده، معیار عوامل اقتصادی بیشترین و معیار زیرساخت‌ها کمترین اهمیت را برای ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار در شهرستان چرام داشته‌اند.

۱. مقدمه

در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی، تلاش‌هایی برای بهبود سطح زندگی روستاییان از طریق اعمال سیاست‌های ارتقای توسعه روستایی صورت پذیرفت. برنامه‌های ارتقای توسعه روستایی مستلزم تسریع در رشد و افزایش تولید محصولات توسط کشاورزان خرده‌پا، افزایش تقاضای محلی و متنوع‌ساختن فعالیت‌های توسعه روستایی غیرکشاورزی در جوامع کشاورزی است (Shamsal-Dini & Hussein, 2011).

نواحی روستایی به‌دلیل شرایط خاص بومی و اقتصادی و اجتماعی با مشکلات و مسائل متعدد و متنوعی مواجه‌اند که فقر و محرومیت از مهم‌ترین آن‌ها محسوب می‌شود. با توجه به نقش‌های متعددی که روستاییان در فرایند توسعه ملی به‌ویژه در زمینه تأمین مواد غذایی به عهده دارند، توسعه این نواحی اهمیت و ضرورت زیادی دارد (Rezvani & Najarzadeh, 2008). بنابراین یکی از راه‌حل‌های مشکل کاهش اشتغال در بخش کشاورزی و دیگر صنایع سنتی روستایی، توسعه روستایی و افزایش تنوع‌بخشی بهینه به فعالیت‌های اقتصادی در جوامع روستایی و ایجاد تعادل

میان تنوع‌بخشی و تخصصی‌سازی است (Rizov, 2005).

ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار در مناطق روستایی، پتانسیلی برای کمک به تنوع‌بخشی درآمد و میزان تولیدات کشاورزی روستاییان است و فرصت‌های مناسبی را نیز برای کاهش ریسک معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می‌کند. یک خوشه کسب‌وکار مجموعه‌ای از کسب‌وکارهای مشابه در یک محدوده جغرافیایی است که باعث ایجاد کسب‌وکارهای مرتبط و مکمل با کانال‌های فعال برای معاملات کسب‌وکار، پیدایش زیرساخت‌های تخصصی مشترک با محیط اطراف و بازار کار و خدمات می‌شود و با فرصت‌ها و تهدیدهای مشترکی روبه‌رو است (Lee, 2006).

در کشور مانیز، دولت در سال‌های اخیر به خوشه‌های کسب‌وکار توجه ویژه‌ای کرده است. از نظر قانونی، در ماده ۳۹ قانون برنامه چهارم توسعه و همچنین در مواد ۸۰، ۱۰۴، ۱۵۰ و ۱۹۴ قانون برنامه پنجم به موضوع توسعه خوشه‌های کسب‌وکار تأکید شده است (Zohoorian & Rahimnia, 2015). از آنجاکه درجه اهمیت عوامل مؤثر در ایجاد خوشه کسب‌وکار از منطقه‌ای به منطقه دیگر متفاوت است. بنابراین شناخت عوامل مؤثر بر شکل‌گیری

* نویسنده مسئول:

دکتر همایون مرادنژادی

نشانی: ایلام، دانشگاه ایلام، دانشکده کشاورزی، گروه کارآفرینی و توسعه روستایی.

تلفن: ۵۸۵۶۸۳۰ (۹۱۲) ۹۸+

پست الکترونیکی: homayoon.moradnezahadi@ilam.ac.ir

همواره یکی از مهم‌ترین روش‌ها برای توسعه کسب‌وکار و ایجاد اشتغال پایدار شناخته می‌شوند، اما شواهد فراوانی وجود دارد که نشان می‌دهد فقط تمرکز بر توسعه کسب‌وکارهای کوچک زودبازده نمی‌تواند پایداری و پایداری اشتغال را در اقتصاد به وجود آورد، بلکه باید از مفهوم خوشه‌ها نیز استفاده کرد.

کزازی و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و توسعه خوشه بالغ‌کرد کشور پرداختند. یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان داد که عوامل اقتصادی و مرتبط با بازار، عوامل علمی و فناوری، عوامل صنعتی، عوامل سیاسی و عوامل انسانی در شکل‌گیری و توسعه خوشه صنعتی بالغ‌کرد کشور تأثیر داشته‌اند.

فرج‌پور خان‌آپشتانی و حریری (۲۰۱۴) در پژوهشی به ارزیابی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری خوشه‌های کسب‌وکار (مطالعه موردی: خوشه کسب‌وکار آموزش عالی استان خراسان شمالی) پرداختند. یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان داد که، به‌ترتیب عوامل شرایطی، استراتژی، ساختار و رقابت، تقاضای بومی، تمرکز جغرافیایی، ارتباطات بین دانشگاه، نوآوری و نهادهای پشتیبان در شکل‌گیری خوشه‌های کسب‌وکار آموزش عالی استان خراسان شمالی تأثیرگذار هستند.

کرد و خاشی (۲۰۱۴) در پژوهشی عوامل مؤثر بر ایجاد خوشه صنعتی را با استفاده از روش فرایند تحلیل شبکه‌ای (مطالعه موردی: خوشه صنعتی خرمای سروان)، شناسایی و اولویت‌بندی کردند. یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های تمرکز جغرافیایی و ارتباطات بین بنگاه‌ها بیشترین و کمترین اثر را در ایجاد خوشه صنعتی خرمای این منطقه داشته‌اند.

گنم‌سفیدداری و شهابی (۲۰۱۳) در پژوهشی خوشه‌های کسب‌وکار استان گیلان را با استفاده از روش تاپسیس اولویت‌بندی کردند و بعد از انجام محاسبات، ۱۰ خوشه مدنظر را شناسایی کردند که به خوشه‌های کوچک، شیلان، گردشگری انزلی، سیمان، چای، مرغ گوشتی، شالی کوبی، ابریشم، زیتون و شن‌وماسه اولویت‌بندی شدند.

سکاتو و اولف پرسون^۱ (۲۰۰۲) در پژوهشی، الگوهای خوشه اشتغال را بررسی کرده‌اند. براساس یافته آن‌ها، بسیاری از خوشه‌های اشتغال در بخش سنتی یافت می‌شوند. در مناطق با شرایط مناسب، اغلب به خوشه‌های کسب‌وکارهای سنتی خصوصی تمایل دارند؛ درحالی‌که در مناطق توسعه‌نیافته و با شرایط نامناسب تمایل به ایجاد خوشه‌هایی است که در آن بخش دولتی مسئول اشتغال است.

نولی^۲ و همکاران (۲۰۰۶) در پژوهشی به بررسی شبکه‌ها و خوشه‌ها و نوآوری در گردشگری پرداختند. یافته‌های حاصل

خوشه‌های کسب‌وکار در هر منطقه، از نیازهای اساسی و بسیار مهمی است که برنامه‌ریزان به آن نیاز دارند. شهرستان چرام یکی از شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد است که با داشتن زمینه‌های ایجاد فعالیت‌های اقتصادی و فرصت‌های اشتغال فراوان یکی از محروم‌ترین مناطق کشور است که با برنامه‌ریزی اصولی و ایجاد اشتغال در این منطقه می‌توان زمینه شکوفایی همه‌جانبه آن (از نظر کشاورزی، صنعت، خدمات و گردشگری) را فراهم کرد.

توانمندی‌ها و مزیت‌های موجود در این شهرستان حاکی از وجود زمینه‌های ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار در محیط‌های روستایی و شهری است. درباره این باید گفت سالانه حدود ۱۲۳/۳ هزار تن محصولات کشاورزی در این شهرستان تولید می‌شود که می‌تواند زمینه‌ای برای ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی و کارگاهی کوچک در این شهرستان باشد. علاوه بر این صنایع دستی در شهرستان چرام از قدیم در قالب قالی‌بافی، گلیم‌بافی و نم‌بافی رواج داشته، اما به‌صورت برنامه‌ریزی شده و اعطای تسهیلات از طرف نهادهای دولتی از سال ۱۳۸۸ به‌شکل هدف‌دار دنبال شده است. به‌نظر می‌رسد یکی از عوامل توسعه نیافتگی این شهرستان توجه نکردن به خوشه کسب‌وکار است.

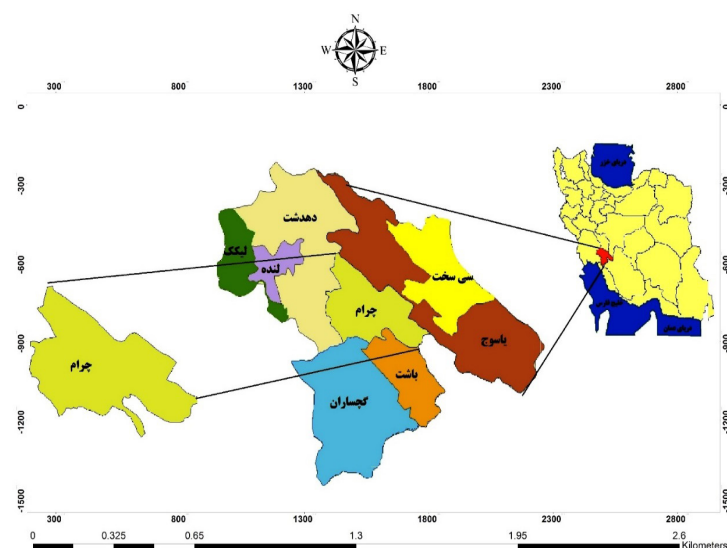
در این راستا با افزایش تولید سرانه، افزایش سطح اشتغال، ایجاد خودکفایی، توزیع عادلانه درآمد، کاهش مهاجرت و اجرای طرح‌های عمرانی و زیربنایی باید برای ایجاد تنوع شغلی و حرفه‌ای در روستاهای این شهرستان اقدام کرد. همچنین ضرورت دارد که با شناسایی کسب‌وکارهایی که قابلیت تبدیل به خوشه کسب‌وکار دارند و بهره‌گیری از منابع انسانی و استفاده از منابع بانکی اقدام به ایجاد و گسترش خوشه‌های کسب‌وکار نمود. در این پژوهش تلاش شده تا با استفاده از مدل فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار در مناطق روستایی شهرستان چرام پرداخته شود.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

در سال‌های اخیر هرچند پژوهش‌هایی در زمینه خوشه‌ها انجام گرفته است، اما متأسفانه در زمینه خوشه‌های کسب‌وکار در مناطق روستایی پژوهشی انجام نگرفته است که نشان‌دهنده فقر انجام کارهای پژوهشی در زمینه اقتصاد روستایی و به‌طور ویژه در زمینه خوشه‌های کسب‌وکار مناسب برای مناطق مختلف روستایی کشور است. در این پژوهش به تعدادی از پژوهش‌های صورت‌گرفته در زمینه خوشه‌های کسب‌وکار اشاره می‌شود. **سیددانش و گیلانی‌نیا (۲۰۰۸)** در پژوهشی به بررسی بنگاه‌های کوچک زودبازده و تأثیر آن در حل مشکل اشتغال‌زایی در کشور از طریق توسعه خوشه‌های صنعتی پرداختند. یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان داد که باوجود اینکه پیش‌بینی و تأمین خدمات مدیریتی و منابع مالی و دیگر زیرساخت‌های موردنیاز

1. Ceccato & Olof Persson

2. Novelli

تصویر ۱. ضریب اهمیت هر یک از زیر معیارهای شاخص عوامل اقتصادی

منبع: نگارنده ۱۳۹۴.

ایجاد کسب‌وکارهای مرتبط می‌شود و به پیدایش خدمات تخصصی در زمینه‌های فنی و مدیریتی و مالی کمک می‌کند (Delangizan, 2006).

بارکلی و هنری (۲۰۰۲) خوشه کسب‌وکار را یک مکان جغرافیایی از اجتماع کسب‌وکارهای مشابه می‌دانند که به کمک یکدیگر مزیت نسبی را برای اعضا و اقتصاد محلی ایجاد می‌کنند (Janbazi & Ah-madi, 2008). خوشه‌های کسب‌وکار، باعث ایجاد صنایع کوچک و کارآمد در نواحی روستایی می‌شود، که به اشتغال غیرزراعی و ایجاد درآمد در نواحی روستایی کمک می‌کند. همچنین موجب بهره‌برداری بهینه از منابع محلی و نیز تقویت و موفقیت نهادهای درون منطقه‌ای می‌شود (Safari AliAkbari, Kordavani, & Moradi, 2011). با ایجاد مهارت‌های جدید و هماهنگی و شکستن موانع سنتی، موجب رشد اقتصادی در مناطق روستایی می‌شود (Ah-madiyan, Ghanbari, Aslani Sangdeh, & Azizy, 2013).

این امر می‌تواند به ایجاد اشتغال محلی کمک شایانی کند و مانع خروج سرمایه‌های مالی و انسانی از نواحی روستایی شود (Motiei Langroodi & Ardeshtir, 2007). علاوه بر این هدف اصلی خوشه‌سازی را ایجاد و تنوع بازار کسب‌وکار بیان می‌کند (Novelli, Schmitz, & Spencer, 2006). بدین ترتیب خوشه‌های کسب‌وکار در مناطق روستایی ضمن ایجاد مؤسسه‌های توانمند برای تمرکز در مرکز فعالیت‌های خود، برای سازمان‌ها فناوری‌های جدید تولید اتخاذ می‌کنند که پیامدهای اقتصادی (ایجاد اشتغال پایدار، تولید محصولات و ارائه خدمات جدید، همکاری بین کسب‌وکارهای محلی، افزایش ارزش افزوده) و اجتماعی (تعامل با جامعه، ارتقای جامعه و محل، ایجاد فرصت‌های آموزشی و در نهایت حمایت و پشتیبانی رویدادها) و زیست‌محیطی (آگاهی از محیط زیست و

از این پژوهش نشان داد که همکاری بین مقامات محلی و حمایت از ایجاد و آموزش و پژوهش مؤسسات کوچک و محلی عاملی کلیدی در تسهیل‌گری هر محل است. علاوه بر این، هدف اصلی خوشه‌سازی را ایجاد و تنوع بازار کسب‌وکار بر شمرده‌اند و مزیت‌های خوشه را بهبود کیفیت خدمات، ایجاد کسب‌وکار، بازاریابی فعالیت‌ها با اعضای خوشه، شرکت در رویدادهای بزرگ محلی مانند جشنواره‌ها و در بلندمدت هم‌افزایی بین شرکت‌های ایجاد شده دانسته‌اند. به‌طور کلی براساس یافته‌های پژوهشگران می‌توان نقش و جایگاه ویژه‌ای برای توسعه اشتغال‌زایی توسط خوشه‌های کسب‌وکار در مناطق مختلف روستایی قائل بود. بنابراین، این مسئله که برای ایجاد خوشه کسب‌وکار باید به چه عواملی توجه داشت، نیازمند مطالعه و بررسی بیشتری است.

مبانی نظری تحقیق

برای اولین بار مایکل پورتر (۱۹۹۰) در کتابی با عنوان «مزیت نسبی ملل» نظریه خوشه‌های کسب‌وکار را مطرح کرد. او خوشه را قسمتی از اقتصاد می‌داند که تمرکز آن بر روی شرکت‌هایی است که در یک صنعت خاص فعالیت دارند (Janbazi & Ahmadi, 2008). از آنجاکه خوشه‌های کسب‌وکار، به عوامل جغرافیایی، انسانی، نهادی و مزیت‌های منطقه‌ای وابستگی شدیدی دارند، اتفاق نظر در زمینه تعریف خوشه‌های کسب‌وکار وجود ندارد و ارائه تعریف جامع و فراگیر از آن مشکل است (Esfandiari & Sacchiyan, 2009).

در یک تعریف، خوشه مجموعه‌ای از شرکت‌هاست که در ناحیه یا حوزه‌ای جغرافیایی تمرکز یافته‌اند و با تهدیدها و فرصت‌های مشترکی مواجه هستند. این شرکت‌ها مجموعه‌ای از محصولات مرتبط یا مکمل را تولید و عرضه می‌کنند. چنین تمرکزی باعث

حفاظت از آن) دارند (Steiner & Atterton, 2015).

با وجود این هنوز هیچ درک کاملی از ترکیب و تکامل اقتصاد روستایی در سطح خوشه وجود ندارد. همچنین تمرکز بر خوشه ممکن است منجر به نبود تعادل توسعه اقتصادی در سراسر منطقه یا در بخشی از جمعیت شود (Shields, & Barkley & Emery, 2009).

قلمرو جغرافیایی تحقیق

این پژوهش از لحاظ جغرافیایی، محدوده شهرستان چرام استان کهگیلویه و بویراحمد را در برمی گیرد. شهرستان چرام با مساحت ۱۲۹۵ کیلومترمربع، تقریباً در مرکز استان واقع شده است. مرکز این شهرستان شهر چرام است که در ۳۱ درجه شمالی، ۵۰/۷۴ درجه شرقی و ارتفاع ۷۳۶ متری از سطح دریا قرار دارد. از نظر تقسیمات کشوری دو بخش، دو شهر، چهار دهستان و ۱۶۰ آبادی دارد (تصویر شماره ۱) (Statistical Center of Iran, 2014).

۳. روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر میزان و درجه کنترل متغیرها میدانی، از لحاظ نحوه نظارت بر داده‌ها جزو پژوهش‌های توصیفی و از میان روش‌های توصیفی، از پیمایش بهره برده است. اطلاعات موردنیاز در این پژوهش با انجام مصاحبه ساختارمند و استفاده از پرسش‌نامه ۹ ارزشی توماس آل‌ساعتی گردآوری شده است. جامعه هدف در این پژوهش کارشناسان و متخصصانی بودند که تجربه کاری یا تحصیلات در زمینه خوشه کسب‌وکار داشتند. این افراد شامل مدیران و برنامه‌ریزان اشتغال روستایی، کارفرمایان کارگاه‌های تولیدی مرتبط با روستا در شهرک صنعتی روستای بردیان، تولیدکنندگان عمده و صادرکنندگان محصولات تولیدی در مناطق روستایی منطقه بودند.

در این مطالعه ۴۵ پرسش‌نامه توزیع شد. از این تعداد ۴۴ پرسش‌نامه گردآوری شد و از میان آن‌ها ۴ پرسش‌نامه به دلیل نقص در پاسخگویی به سؤال‌ها و ممکن نبودن مراجعه دوباره به فرد متخصص برای رفع نواقص حذف شد و در نهایت ۴۰ پرسش‌نامه تجزیه و تحلیل شدند. روایی پرسش‌نامه توسط متخصصان بررسی شد. پایایی آن نیز با بررسی میزان ناسازگاری ماتریس‌های به‌دست‌آمده از قضاوت هر کدام از پاسخ‌دهندگان تأیید شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری‌شده از نرم‌افزار SPSS، برای به‌دست‌آوردن آمار توصیفی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار از روش فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی AHP در محیط نرم‌افزار Expert Choice استفاده شد.

۴. یافته‌ها

در این بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو بخش توصیفی و استنباطی آمده است. بدین صورت که ابتدا ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان آمده

است و در ادامه فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی تشریح شده است.

ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان

براساس اطلاعات گردآوری‌شده، میانگین سنی پاسخ‌دهندگان ۳۷ سال بود که ۷۳/۳ درصد آن‌ها مرد و ۲۶/۳ درصد آن‌ها زن بودند. علاوه بر این کوچک‌ترین فرد پاسخ‌دهنده ۲۷ سال و بزرگ‌ترین آن‌ها ۵۷ سال سن داشتند. در بین افراد مطالعه‌شده ۱۳/۲ درصد در مقطع کاردانی، ۴۷/۴ درصد در مقطع کارشناسی و ۳۹/۵ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری تحصیل کرده‌اند.

تعیین ساختار سلسله‌مراتبی مسئله بررسی شده

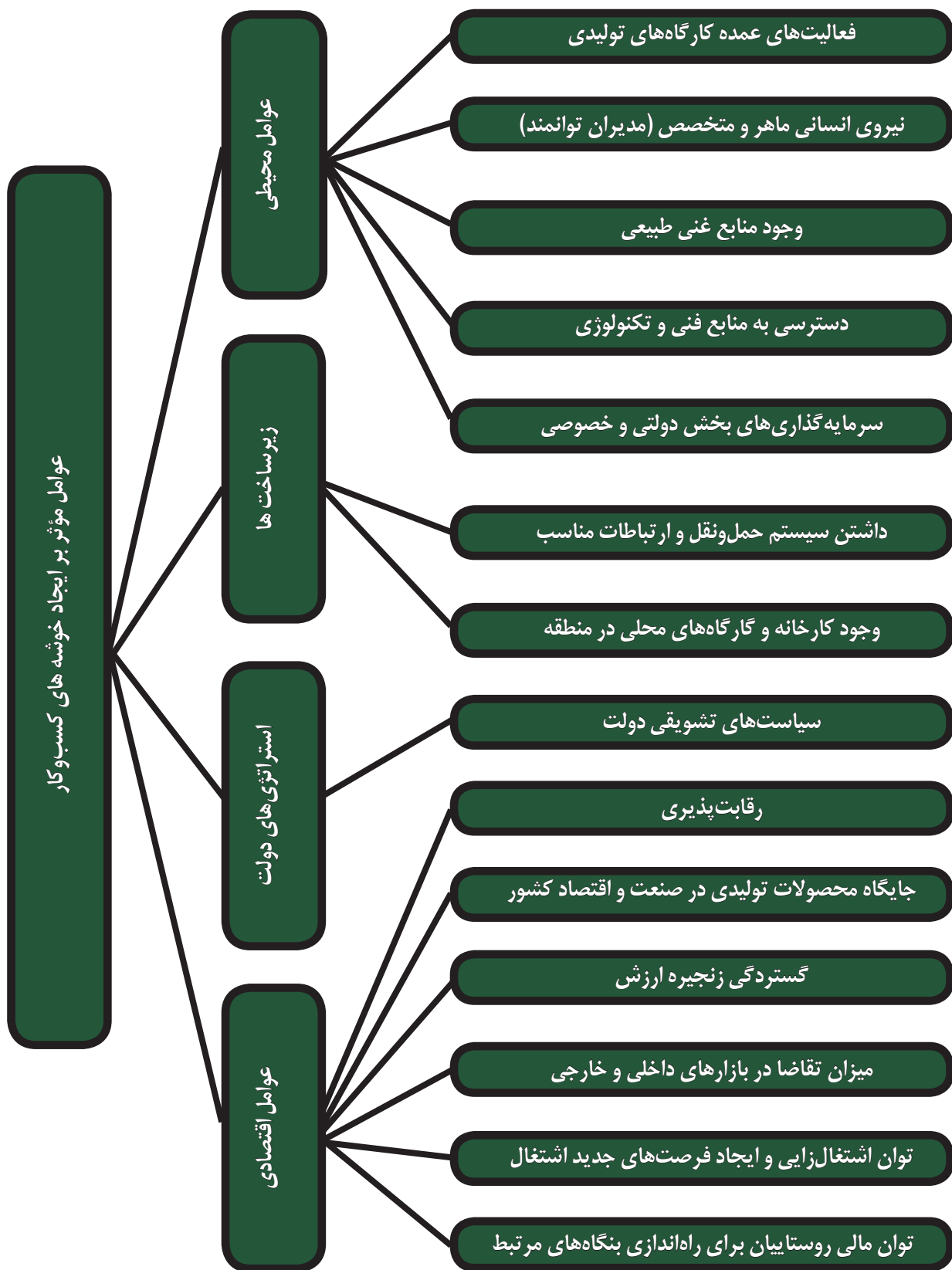
هدف از انجام این پژوهش، شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار روستایی بوده است. اولین قدم در تحلیل مسائل به روش فرایند سلسله‌مراتبی، ایجاد ساختار سلسله‌مراتبی از موضوع است که در آن اهداف، معیارها، گزینه‌ها و ارتباط بین آن‌ها نشان داده شود. در این پژوهش معیارهای مسئله عوامل اقتصادی، محیطی، زیرساخت‌های موجود در منطقه و استراتژی‌های دولت بوده‌اند که ساختار سلسله‌مراتبی آن‌ها در تصویر شماره ۲ آمده است.

تعیین ضریب اهمیت زیرمعیارها نسبت به معیار

برای تعیین ضریب اهمیت زیرمعیارها نسبت به معیار، باید وزن و اهمیت هریک از زیرمعیارهای مسئله نیز نسبت به معیارهای اصلی مشخص شود. برای این منظور، زیرمعیارهای هر کدام از معیارهای اصلی به صورت دوه‌دو با یکدیگر مقایسه شدند و پس از نرمال‌سازی ماتریس مقایسه‌های زوجی، ضریب اهمیت هر کدام از آن‌ها مشخص شد که در تصاویر ۳ تا ۶ به تفکیک شاخص‌های اصلی نشان داده شده است.

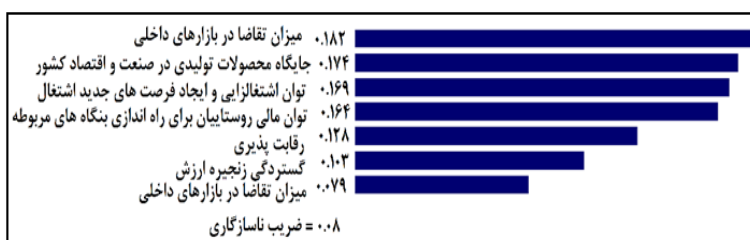
تصویر شماره ۳ نشان‌دهنده وزن زیرمعیارها باتوجه به معیار عوامل اقتصادی است. همان‌گونه که در تصویر شماره ۳ آمده است، از میان عوامل اقتصادی، میزان تقاضا در بازارهای داخلی با وزن ۰/۱۸۲ بیشترین ضریب اهمیت و زیرمعیارهای جایگاه محصولات تولیدی در صنعت و اقتصاد کشور، توان اشتغال‌زایی و ایجاد فرصت‌های جدید اشتغال، توان مالی روستاییان برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای مربوطه، رقابت‌پذیری و گستردگی زنجیره ارزش تولید به ترتیب در رده‌های بعدی جای گرفته‌اند. زیرمعیار میزان تقاضا در بازارهای خارجی با وزن ۰/۰۷۹ کمترین اهمیت را در ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار به‌دست آوردند.

به این ترتیب، از میان زیرمعیارهای عوامل اقتصادی میزان تقاضا در بازارهای داخلی و میزان تقاضا در بازارهای خارجی بیشترین و کمترین تأثیر را در ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار در شهرستان چرام داشته‌اند. همچنین نرخ ناسازگاری مقایسه زوجی

عوامل مؤثر بر ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار

تصویر ۲. ساختار سلسله‌مراتبی عوامل مؤثر بر ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار روستایی.

نظام پژوهش های روستایی

تصویر ۳. ضریب اهمیت هریک از زیرمعیارهای شاخص عوامل اقتصادی.

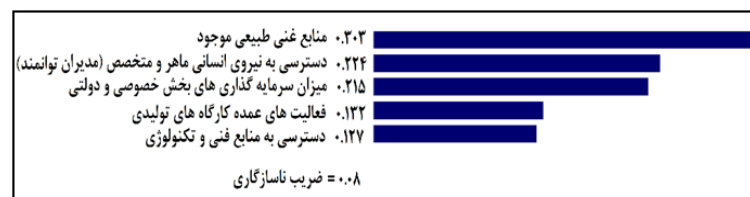
منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۵.

نظام پژوهش های روستایی

تصویر ۴. ضریب اهمیت هریک از زیرمعیارهای شاخص استراتژی های دولت.

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۵.

نظام پژوهش های روستایی

تصویر ۵. ضریب اهمیت هریک از زیرمعیارهای شاخص عوامل محیطی.

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۵.

میان زیرمعیارهای مربوط به استراتژی های دولت در تشکیل خوشه کسب و کار داشته اند. همچنین نرخ ناسازگاری حاصل از مقایسه زوجی زیرمعیارهای استراتژی های دولت نسبت به یکدیگر ۰/۰۰۳۵۲ به دست آمد، که از ۰/۱ کمتر است.

تصویر شماره ۵ نشان دهنده اولویت بندی زیرمعیارهای عوامل محیطی است. همان گونه که در **تصویر شماره ۵** آمده است، وجود منابع غنی طبیعی با وزن ۰/۳۰۳ بیشترین اهمیت و زیرمعیارهای دسترسی به نیروی انسانی ماهر و متخصص (مدیران توانمند)،

زیرمعیارهای عوامل اقتصادی نسبت به یکدیگر ۰/۰۸ به دست آمد که از ۰/۱ کمتر است. بنابراین سازگاری ماتریس مقایسه زوجی قابل قبول بود و نیازی به تجدیدنظر نبود.

تصویر شماره ۴ نشان دهنده اولویت بندی زیرمعیارهای شاخص استراتژی های دولت است. همان گونه که در **تصویر شماره ۴** آمده است، ارائه خدمات تضمینی و بیمه ای مورد نیاز شرکت ها با وزن ۰/۶۴۸ بیشترین اهمیت و رفع موانع اداری برای گرفتن عوارض با وزن ۰/۱۲۲ کمترین اهمیت را در

نظام پژوهش های روستایی

تصویر ۶. ضریب اهمیت هریک از زیرمعیارهای شاخص زیرساخت

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۵.

تصویر ۷. ضریب اهمیت معیارهای مؤثر بر ایجاد خوشه کسب‌وکار.

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵.

پس از نرمال‌سازی ماتریس‌های به‌دست‌آمده، میانگین هرسطر این جدول نشان‌دهنده اولویت هر معیار با گزینه رقیب است.

در این پژوهش، مقایسه‌های زوجی معیارها و زیرمعیارها براساس نتایج حاصل از مطالعات میدانی (مصاحبه و پرسش‌نامه) توسط متخصصان صورت گرفته است. نتیجه مقایسه چند معیار اصلی مسئله نشان می‌دهد که از میان معیارهای تعیین‌شده، شاخص عوامل اقتصادی بیشترین امتیاز (۰/۳۶۵) و در نتیجه بیشترین تأثیر را برای ایجاد خوشه در منطقه دارد. معیارهای استراتژی‌های دولت و عوامل محیطی به ترتیب در رده‌های بعدی قرار دارند و معیار زیرساخت‌ها با امتیاز ۰/۱۲۰ در رده آخر جای دارد. براساس این، از میان معیارهای بررسی‌شده، معیار عوامل اقتصادی بیشترین و معیار زیرساخت‌ها کمترین اهمیت را برای ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار در شهرستان چرام داشته‌اند. نرخ ناسازگاری مقایسه‌های زوجی معیارها نسبت به هدف ۰/۰۶ به‌دست آمد، که از ۰/۱ کمتر است (تصویر شماره ۷).

۵. بحث و نتیجه‌گیری

براساس نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل سلسله‌مراتبی، عوامل اقتصادی بیشترین امتیاز (۰/۳۶۵) را کسب کرده‌اند که به‌معنای اهمیت بسیار زیاد آن در راه‌اندازی کسب‌وکار است. این یافته با پژوهشی که کزازی و همکاران (۲۰۱۴) با بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و توسعه خوشه بالغرد کشور انجام داده‌اند، همسو است. یافته‌های آن‌ها نیز نشان داد که عوامل اقتصادی بیشترین تأثیر را در ایجاد خوشه بالغرد کشور داشته است.

مقایسه زیرمعیارهای عوامل اقتصادی نیز بیانگر ارجحیت بسیار زیاد زیرمعیار میزان تقاضا برای محصولات تولیدی روستا در بازارهای داخل کشور بر زیرمعیارهای دیگر بود. باتوجه به اینکه یکی از مشکلات صنعتگران و تولیدکنندگان روستایی، نبود بازارچه‌های فصلی و دائمی است، پیشنهاد می‌شود که این مکان‌ها در شهرستان و استان راه‌اندازی شود. تأسیس واحدهای مشاوره مرتبط با اشتغال روستایی و جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، برای سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی باهدف رونق گرفتن بازار و تقاضا برای تولیدات کسب‌وکارهای شهرستان چرام، ازجمله اقداماتی است که می‌تواند بر ایجاد خوشه در این

میزان سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی و دولتی و فعالیت‌های عمده کارگاه‌های تولیدی به ترتیب در رده‌های بعدی جای دارند و زیرمعیار دسترسی به منابع فنی و تکنولوژی با وزن ۰/۱۲۷ کمترین اهمیت را در میان زیرمعیارهای مربوط به عوامل محیطی در تشکیل خوشه کسب‌وکار داشته‌اند. به این ترتیب براساس نظر متخصصان، از میان زیرمعیارهای عوامل محیطی، وجود منابع غنی طبیعی بیشترین و دسترسی به منابع فنی و تکنولوژی کمترین تأثیر را در ایجاد خوشه‌های کسب‌وکار در منطقه دارند. علاوه بر این ضریب ناسازگاری حاصل از مقایسه زوجی زیرمعیارهای عوامل محیطی نسبت به یکدیگر ۰/۰۸ به‌دست آمد، که از ۰/۱ کمتر است و نیاز به تجدیدنظر دوباره نبود.

تصویر شماره ۶ نشان‌دهنده اولویت‌بندی زیرمعیارهای زیرساخت‌هاست. همان‌گونه که در تصویر شماره ۶ آمده است، داشتن سیستم حمل‌ونقل و ارتباطات مناسب با وزن ۰/۶۶۷ بیشترین اهمیت و کارخانه و کارگاه‌های موجود در منطقه با وزن ۰/۳۳۳ کمترین اهمیت را در میان زیرمعیارهای مربوط به زیرساخت‌ها در تشکیل خوشه کسب‌وکار داشته‌اند.

تعیین ضریب اهمیت معیارها نسبت به هدف

پس از تعیین ضریب اهمیت هریک از زیرمعیارها نسبت به معیارها، باید وزن و اهمیت هریک از معیارهای مسئله نیز نسبت به هدف مشخص شود. برای تعیین ضریب اهمیت معیارها نسبت به هدف، معیارها دوبه‌دو بایکدیگر مقایسه می‌شوند و درجه اهمیت هریک از آن‌ها نسبت به دیگری مشخص می‌شود. سپس ماتریس‌های به‌دست‌آمده نرمال می‌شوند. برای این منظور هریک از مؤلفه‌های ماتریس تصمیم‌گیری را بر مجموع مؤلفه‌های ستون مربوطه تقسیم می‌کنند که ماتریس‌های نرمال به‌دست می‌آید. فرمول ریاضی این مطلب به صورت زیر است:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (j=1, 2, \dots, m)$$

در این رابطه r_{ij} معرف ارزش نرمال‌شده گزینه شاخص i به شاخص j است.

شهرستان مؤثر باشد.

و تعاون، کار و رفاه اجتماعی شهرستان چرام و کارفرمایان کارگاه های تولیدی مرتبط به روستا در شهرک صنعتی روستای بردیان، تولیدکنندگان عمده و صادرکنندگان محصولات تولیدی در مناطق روستایی شهرستان چرام قدردانی نمایند.

استراتژی های دولت رتبه ۰/۲۸۱ را کسب کرده است که نشان دهنده اهمیت استراتژی دولت برای ایجاد کسب و کار در مناطق روستایی است. **فرج پور خان اشتهانی و حریری (۲۰۱۴)** نیز داشتن استراتژی را از عوامل مؤثر بر شکل گیری خوشه های کسب و کار دانسته اند. **ظهوریان و رحیم نیا (۲۰۱۵)** نیز بر دخالت مؤثر دولت برای توسعه و ایجاد خوشه های کسب و کار تاکید کرده اند. مقایسه زیرمعیارهای استراتژی دولت نیز بیانگر اهمیت بسیار زیاد زیرمعیار ارائه خدمات تضمینی و بیمه ای مورد نیاز شرکت ها از سوی دولت است. بنابراین یکی از راهکارهای اساسی برای حل مشکلات و ایجاد خوشه در مناطق روستایی تأسیس بانک یا صندوقی ویژه برای حمایت های بیمه ای و مالی در راستای ایجاد کسب و کارهای مرتبط با خوشه است که می تواند چتر حمایتی مناسبی برای حمایت از ذی نفعان خوشه باشد. به منظور هدایت و جهت دهی کسب و کارهای خوشه نیز باید انجمن ها و نهادهای مرتبط با این موضوع ایجاد شوند.

نتایج نشان داد که عوامل محیطی سومین عامل مهم در ایجاد خوشه های کسب و کار در شهرستان چرام بوده است. **کرد و خاشی (۲۰۱۴)** نیز وجود شرکت های پیشرو و قوی در منطقه را برای ایجاد خوشه مؤثر دانسته اند. مقایسه زیرمعیارهای عوامل محیطی نیز بیانگر اهمیت بسیار زیاد زیرمعیار منابع غنی طبیعی بوده است. بنابراین با توجه به توانمندی ها و مزیت های شهرستان چرام در زمینه منابع طبیعی، پیشنهاد می شود که در راه اندازی خوشه های کسب و کار در این شهرستان، به مزیت های منابع طبیعی آن توجه شود.

بر اساس تحلیل سلسله مراتبی متغیرهای پژوهش، عوامل زیرساختی چهارمین عامل مهم در ایجاد خوشه های کسب و کار در شهرستان چرام بوده است. **سید دانش و گیلانی نیا (۲۰۰۸)** نیز در پژوهش خود نتیجه گرفته اند که زیرساخت های مورد نیاز همواره یکی از مهم ترین روش ها برای توسعه کسب و کار و ایجاد اشتغال پایدار شناخته می شوند. مقایسه زیرمعیارهای عوامل زیرساختی نیز بیانگر اهمیت بسیار زیاد زیرمعیار داشتن سیستم حمل و نقل و ارتباطات مناسب است. بنابراین لازم است تا برنامه ریزان و سیاست گذاران دخیل در توسعه شهرستان، توسعه شبکه حمل و نقل و راه های ارتباطی را در دستور کار اقدامات توسعه شهرستان قرار دهند.

تشکر و قدردانی

این پژوهش برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم مرضیه ارجاعی در دانشگاه ایلام، گروه کارآفرینی و توسعه روستایی بوده است. پژوهشگران بر خود لازم می دانند که از همکاری کارشناسان اداره های میراث فرهنگی و گردشگری، مدیریت جهاد کشاورزی

References

- Ahmadian, M., Ghambari, Y., Aslani Sangade, B., Azizi, H. (2013). [Identification and analysis of factors effective in underdevelopment of agricultural conversion and complementary industries (Case study: Marvdasht County) (Persian)]. *Journal of Research and Rural Planning*, 4, 27-31.
- Ceccato, V., & Olof Persson, L. (2002). Dynamics of rural areas: an assessment of clusters of employment in Sweden. *Journal of Rural Studies*, 18(1), 46-63. doi: 10.1016/s0743-0167(01)00028-6
- Delangizan, S. (2006). [Technological and science clusters, as like a General Theorem (Persian)]. *Roshd-e Fanavari*, 2(5), 16-25.
- Esfandiari, A. A., & Sakian, M. (2009). [Industrial chain analysis of industrial clusters (A case study of Khuzestan province) (Persian)]. *Name-ye Mofid*, 15(75), 129-46.
- Farajpour Khanposhtani, Gh., & Hariri, A. (2014). [Assessing and ranking the factors affecting the formation of business clusters (Case Study: Business cluster of higher education in North Khorasan Province) (Persian)]. Paper presented at the International Conference on Business Development and Excellence, Tehran, Iran, 26 December 2014.
- Gomnam Sefid-Darboni, M., & Shahabi, A. (2013). [Prioritize business clusters Gilan Province with TOPSIS (Persian)]. Paper presented at the 1st National Conference on Engineering Business Management, Kerman, Iran, 20-21 February 2013.
- Janbazi, R., & Ahmadi, M. (2008). [The need for clustering of small and medium enterprise (SME) firms to reduce mortality (Persian)]. Paper presented at the 1st National Conference on the Development of Economic Activity, Tehran, Iran, 23-24 December 2008.
- Kazazi, A., Tabatabaeian, S. H., Amiri, M., & Shirazi Shayesteh, M. (2014). [Analyzing factors affecting the formation and development of innovative cluster in Iranian helicopter industry (Persian)]. *Innovation Management Journal*, 3(1), 23-45.
- Kord, B., & Khashi, E. (2014). [Identifying and prioritizing factors affecting the creation of industrial clusters using analytic network process (Case study: Saravan dates industrial clusters) (Persian)]. *Journal of Entrepreneurship Development*, 7(2), 247-65.
- Lee, T. (2006). Action strategies for strengthening industrial clusters in southern Taiwan. *Technology in Society*, 28(4), 533-52. doi: 10.1016/j.techsoc.2006.09.007
- Motiei Langroodi, H., & Ardeshtir, A. (2007). [The study of Kalat's water resource with an emphasis on the problem of providing rural water (Persian)]. *Geographical Research*, 40(2), 1-15.
- Novelli, M., Schmitz, B., & Spencer, T. (2006). Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience. *Tourism Management*, 27(6), 1141-152. doi: 10.1016/j.tourman.2005.11.011
- Rezvani, M. R., & Najarzadeh, M. (2008). [Villagers in the process of examining and analyzing the areas of entrepreneurship development in rural areas (Case study: Rural district South Bara'an, (Esfahan Township) (Persian)]. *Journal of Entrepreneurship Development*, 1(2), 161-82.
- Rizov, M. (2005). Rural development under the European CAP: The role of diversity. *Social Science Journal*, 42(4), 621-628. doi: 10.1016/j.soscij.2005.09.003
- Safari Ali Akbari, M., & Kardavani, P. (2011). [Determination of private sector's investing fields for developing the rural industries activities in Kermanshah rural areas (Persian)]. *Journal Of Geographical Landscape*, 6(16), 12-15.
- Seyed Danesh, S. Y., & Gilaninia, S. (2008). [Small businesses solve the problem soon returns and its impact on employment in the country through the development of industrial clusters (Persian)]. Paper presented at the 1st National Conference on the Development of Economic Activity, Tehran, Iran, 23-24 December 2008.
- Shamsoddini, A., & Hosseini, S. N. (2011). [the role of small industries cooperatives in entrepreneurship and rural development (Persian)]. *Cooperation and Agriculture*, 22(6), 135-57.
- Shields, M., Barkley, D., & Emery, M. (2009). Industry clusters and industry targeting. *Targeting Regional Economic Development*, 44, 35.
- Statistical Center of Iran. (2014). General Population and Housing Census of Kohgiluyeh & Boyer-Ahmad Province. Tehran: Statistical Center of Iran.
- Steiner, A., & Atterton, J. (2015). Exploring the contribution of rural enterprises to local resilience. *Journal of Rural Studies*, 40, 30-45. doi: 10.1016/j.jrurstud.2015.05.004
- Zohoorian, M., & Rahimnia, F. (2015). [Designing a model for sustainable development of business clusters in Iran (Persian)]. *Journal of Entrepreneurship Development*, 8(1), 41-59.